

7. Dějiny Latinské Ameriky

7.1. Předkolumbovská Amerika

Amerika byla osídlena ze severozápadu, první obyvatelé přišli pravděpodobně 40 tis. let př. n. l. přes Beringovu úžinu v době, kdy ještě existovalo pevninské spojení s Asií (stejnou cestou je později následovaly další 2 migrační vlny). Příchozí postupně zalidnili celý kontinent, v době „objevení“ Ameriky (1492) Evropany už bylo souvisle (i když řídce) osídleno celé její území. Domorodci byli jazykově značně diferencovaní a také co do úrovně materiální kultury netvořili kompaktní celek. Naše poznání předkolumbovských kultur Ameriky většinou vychází z archeologických nálezů a výrazně ho limituje neexistence písemných památek (hieroglyfické písmo vytvořily jen nejdřívejší civilizace Mayů, Aztéků a Zapotéků – z jejich písemných záznamů se však dochovaly pouze nepatrné zlomky).

Na nejnižším stupni společenského vývoje stály **neagrární společnosti**, které obývaly asi 1/3 amerického území. V jejich obživě převažoval podle přírodních podmínek lov, rybolov nebo sběr plodů. Největší skupiny souvisle obývaly území dnešní Argentiny a Uruguaye (vázány byly především na pampy), menší zasahovaly i do severního Mexika (prérijní Indiáni) a v ostrůvcích žili i v dnešní Brazílii.

Zhruba dvě třetiny území obývali příslušníci **agrárních kultur**. Na rozdíl od kočovných sběračů a lovců žili zemědělci usedle a budovali si trvalá sídla. Vzhledem ke způsobu obživy byla v jejich oblastech hustota zalidnění vyšší, značná zejména v oblastech s úrodnou půdou (např. na Haiti). Ve srovnání s Evropou se jednalo o společnosti značně technologicky zaostalé – při obdělávání půdy se nepoužívala tažná zvířata, domorodci nezpracovávali železo (pouze kovy s nižší teplotou tání: cín, měď, stříbro, zlato apod.), neznali kola ani plachty. Indiánští zemědělci zpravidla vypalovali menší plochy v lesích, které po 2–3 letech hospodaření ztratily úrodnost a byly opuštěny (po dalších 10–20 letech se les obnovil). Náboženstvím většiny neagrárních i agrárních indiánských kultur byl animismus a uctívání personifikovaných přírodních sil, případně totemismus.

Pouze v několika případech dosáhla agrární společenství vyšší civilizační úrovně. **Velké domorodé civilizace** ve Střední Americe a Andách měly strukturovaný sociální systém spojený s existencí měst a s rannými formami otrokářského státu (městské státy, velké domorodé říše, kmenové svazy). Indiánské státy zabíraly pouze pětinu území Ameriky, žilo v nich ale na 75 % jejich obyvatel. Vedle vyspělejších forem hospodářství pro ně byly charakteristické ucelené polyteistické náboženské představy spojené se složitými obřady a budováním monumentální architektury. Pozoruhodné byly jejich znalosti astronomie a matematiky.

V době příchodu Evropanů byly na vrcholu moci dvě rozsáhlé říše. První z nich byla vnitřně složitě strukturovaná Aztécká říše (*Aztēcah*) v oblasti dnešního Mexika s centrem Tenochtitlán (na území dnešního Ciudad de México), druhá rozsáhlejší a centralizovanější Incká říše (*Tawantin Suyu*) v andské části Jižní Ameriky (centrum Cuzco). Politicky rozdrobené, ale civilizačně značně pokročilé byly mayské městské státy ve Střední Americe.

7.2. Objevení Ameriky

Objev Ameriky byl víceméně náhodným výsledkem španělsko-portugalského soupeření o nalezení námořní cesty do Indie. Portugalci během 15. století postupně rozšiřovali své znalosti o západním pobřeží Afriky, zatímco Španělsko bylo plně soustředěné na sjednocování vlastního politicky rozdrobeného území a v úrovni ani síle svého námořnictva se Portugalcům v 15. století nemohlo rovnat. Teprve dokončení integrace Španělska v roce 1492 (dobyťí posledního muslimského emirátu na Pyrenejském poloostrově) umožnilo jeho širší zapojení do objevných plaveb.

Jako první dospěla k americkým břehům výprava hledající novou námořní cestu do Indie, kterou vedl pod španělskou vlajkou Janovan **Kryštof Kolumbus** (it. Cristoforo Colombo, šp. Cristóbal Colón, 1451–1506). Dne 12. 10. 1492 dospěl k Bahám (ostrov San Salvador) a později prozkoumal i severovýchodní Kubu a ostrov Haiti. Po jeho návratu do Evropy se k novým územím upřela pozornost prakticky všech mocností a další objevné výpravy následovaly v rychlém sledu. Kolumbus vedl v následujících letech ještě další tři výpravy, během nichž prozkoumal Portoriko a Jamajku (1493–1495), Trinidad, ústí Orinoka a záliv Paria (1499–1500) a karibské pobřeží Střední Ameriky (1502–1504).

Jak zlý byl Kolumbus?

Kryštof Kolumbus je opředen – i svým vlastním přičiněním – řadou mýtů a nejasností. Vedle řady historických hádanek týkajících se jeho osoby (motivace jeho činů, detaily života i místa posledního odpočinku) je také často chápán jako symbol objevení Ameriky a prvotní příčina její kolonizace. Právě z této pozice bývá nekriticky obdivován i hanoben. Pozitivní „hrdinská legenda“ o Kolumbovi zdůrazňovala civilizační přínos jeho mise, boj za osobní přesvědčení a víru. Představitelé domorodých Američanů jsou dnes naopak mimořádně kritičtí, poukazují zejména na důsledky kolonialismu a Kolumbův podíl na transatlantickém obchodu s otroky. Kontroverze se projevují i ve vztahu k oslavám výročí objevu Ameriky. Den 12. 10. je ve většině latinskoamerických zemí slaven jako státní svátek, jakýsi „počátek“ národních dějin (*Día de la Raza/Día de las Américas/Discovery Day/Columbus Day*), mnohdy ale za halasných protestů radikálních Kolumbových odpůrců. Ve Venezuele bylo v roce 2002 výročí objevu Ameriky dokonce oficiálně přejmenováno na *Día de la Resistencia Indígena*.

Dalšího průzkumu východních břehů Jižní Ameriky se v letech 1501–1502 zúčastnil i Florentin **Amerigo Vespucci** (1454–1512), který jako první vyslovuje přesvědčení, že byl objeven nový kontinent. Přestože nebyl jeho podíl na výzkumných plavbách zásadní, dokázal současníky zaujmout svými barvitými historkami a Ameriku zpopularizovat tak, že nakonec dostala právě jeho jméno. Na základě Vespucciho dopisů v roce 1507 Martin Waldseemüller použil v mapě pro dnešní Jižní Ameriku označení America, které se později rozšířilo i na Ameriku Severní.

Proč se slovo „America“ nepřekládá?

Jak již bylo uvedeno, označení Amerika bylo vytvořeno uměle z křestního jména Ameriga Vespucciho. Aby byla zachována podoba obvyklá u názvů ostatních známých kontinentů, byla latinská podoba jména (Americus) převedena do ženského rodu (America). Že se vlastně jedná o latinskou podobu jednoho poměrně rozšířeného českého jména, si patrně většina jeho nositelek neuvědomuje (Americus = Jindřich, America = Jindřiška).

O neznámou pevninu projevilo záhy zájem i Portugalsko, i jeho první kontakt s Amerikou však byl víceméně náhodný. Výprava do Indie klasickou cestou kolem Afriky, kterou vedl **Pedro Álvares Cabral** (kolem 1467 – asi 1520), přistála 22. 4. 1500 u východního pobřeží Brazílie a položila tam základy příští portugalské Jižní Ameriky.

Obrázek 7.3.1. Detail Waldseemüllerovy mapy z roku 1507

Zpočátku nebylo jasné, jaký charakter mají nově poznaná území (Kolumbus považoval své objevy za pokračování Indie, Cabral za ostrov). Důkaz, že byl objeven nový světadíl, podali až **Vasco Núñez de Balboa** (1475–1519), kterému se podařilo v roce 1513 přejít Panamskou šíjí a objevit Tichý oceán, a definitivně v letech 1519–1522 **Fernão de Magalhães** (šp. Fernando Magallanes, asi 1480–1521), který Ameriku při své cestě kolem světa obeplul z jihu. Magalhãesova plavba byla vrcholnou událostí doby velkých objevů 15. a 16. století.

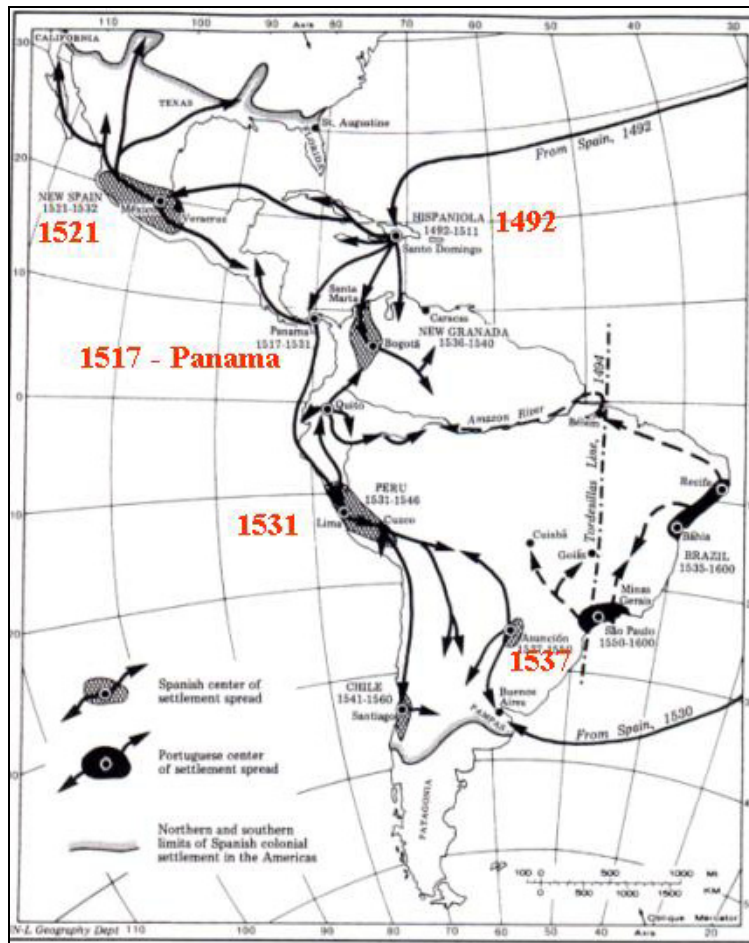
7.3. Kolonizace Latinské Ameriky

Země participující na zámořských plavbách se primárně snažily na nově objevená území formálně rozšířit svoji suverenitu, hospodářsky je využít a zajistit jejich faktickou vojenskou a politickou kontrolu. Vzhledem k tomu, v těsném sledu za objeviteli (někdy i přímo v jejich výpravách), přicházeli evropští kolonisté, vojáci, kněží i úředníci. Na kolonizaci Latinské Ameriky se zpočátku podílely hlavně dvě země: Španělsko a Portugalsko, které si dokonce smlouvou z Tordesillas (7. 6. 1494) rozdělily celý kontinent mezi sebe, hranicí byl poledník $46^{\circ} 37' z. d.$

7.3.1 Španělská kolonizace Latinské Ameriky

Španělé zahájili kolonizaci na Hispaniole, kde byla založena jejich první osada už v roce 1492. Ostrov se stal nástupišťem ke vpádu na pevninu, pro kterou měla zásadní význam výprava Hernanda Cortese (1485–1547), která v letech 1519–1522 objevila

vyspělou kulturu Aztéků i zdroje drahých kovů, které byly ostatně hlavním španělským cílem. Během výpravy byl v roce 1521 rozvrácen aztécký Tenochtitlán, na jeho troskách bylo založeno nové centrum španělské moci v Americe – Ciudad de México. Pronikání do Jižní Ameriky umožnilo založení města Panamá (1517) na tichooceánském pobřeží a následné výpravy proti Incké říši, která byla dobyta a zničena v letech 1531–1536 Franciscem Pizarrem (1471/75–1541).

Obrázek 7.3.1. Postup španělské kolonizace Latinské Ameriky

Zisk bohatých říší vedl k úpadku a vylidnění původního centra kolonizace – Hispanioly. Organizačně byly španělské državy spojeny do místokrálovství, která vznikla na troskách Incké a Aztécké říše. Z držav v Severní a Střední Americe se v roce 1535 vytvořilo **místokrálovství Nové Španělsko** (patřilo k němu nynější Mexiko kromě Chiapasu, jižní část současných USA, Filipíny a nominálně i kapitánie Guatemala, Kuba a Santo Domingo). Kolonie v Jižní Americe, tedy téměř celá Jižní Amerika mimo Brazílii, byly v roce 1542 organizovány jako **místokrálovství Peru**. S rozšiřováním a upevňováním španělské moci došlo k několika administrativním reformám, v roce 1718 bylo vytvořeno třetí **místokrálovství Nová Granada** (území dnešní Panamy, Kolumbie, Ekvádoru a nominálně i Venezuely), v roce 1776 pak čtvrté **místokrálovství La Plata** (dnešní Argentina, Paraguay, Uruguay a Bolívie). Místokrálovství měla značnou správní autonomii (frekvence a rychlost kontaktů s Madridem neumožňovala plné správní

podřízení kolonií metropoli), značně ale byly omezovány jejich ekonomické aktivity (monopol na obchod si zachovala metropole).

Vedle místokrálovství byly součástí španělského panství také tzv. generální kapitánie podřízené přímo madridské vládě. Velkou část Střední Ameriky zabírala **generální kapitánie Guatemala** (1560–1821). Španělské državy v Západní Indii a na pobřeží Karibského moře tvořily do druhé poloviny 18. století **generální kapitánii Santo Domingo** (západní část Haiti obsadila r. 1697 Francie), podobné postavení měla Venezuela (generální kapitánie Caracas), Chile a některá další území.

7.3.2 Portugalská kolonizace Latinské Ameriky

Portugalská kolonizace Latinské Ameriky byla poněkud váhavější, na rozdíl od španělského záboru totiž připadla Portugalcům území, jejichž ekonomické využití se nemohlo opírat o těžbu surovin (základem ekonomiky byla těžba vzácných dřev, později plantážní zemědělství). Vzhledem k dohodám z Tordesillas se portugalské panství omezovalo zpočátku pouze na pobřežní pruh Brazílie, který byl rozdělen do 12 kapitánií, při pronikání do vnitrozemí podél toků velkých řek ale bylo nakonec zabráno podstatně rozsáhlejší území. Od roku 1549 byla Brazílie spravována společným generálním guvernérem, od roku 1640 pak místokrálem. Centrální správa sídlila v letech 1549–1763 ve městě Bahia (*São Salvador da Bahia*, nyní Salvador), poté se – v souvislosti s přesunem hospodářské i populační základny země k jihu – stalo hlavním městem Rio de Janeiro.

7.3.3 Další kolonizátoři v oblasti Latinské Ameriky

Od začátku 17. století začaly kolonizovat Ameriku i další evropské země – především Anglie, Francie a Nizozemsko. Všechny se zaměřily na severoamerickou pevninu, která zůstala stranou zájmu Španělska a Portugalska, vedle ní se ale nakonec uchytily i v Karibiku (hlavně na ostrovech, na pevnině jen při pobřeží Guyany a v dnešním Belize).

Karibik hrál pro Španělsko klíčovou roli při vývozu amerického bohatství do Evropy. Od poloviny 16. století se stal na 200 let rejdištěm námořních lupičů, kteří soukromě i ve službách Anglie nebo Nizozemska decimovali španělské loďstvo (španělské ztráty byly tak citelné, že si museli k „vnitrošpanělským“ plavbám do svých kolonií najímat cizí lodě). Anglická pirátská flotila v karibském moři se postupně stala základem britského vojenského námořnictva a dokázala v oblasti obsadit řadu opěrných bodů: Barbados (1605), Jamajku (1655), Bermudy (1684), Bahamy (1783), ad.

Podobně se do oblasti dostali i Francouzi, kteří kolonizovali některé ostrovy Malých Antil a svou moc rozšířili i na část původního centra španělské kolonizace – na západní část ostrova Haiti, kterou po odchodu značné části kolonistů na americkou pevninu osídlili francouzští bukanýři. Haiti bylo nejvýnosnější francouzskou kolonií v Americe (cukr, káva, kakao, koření a indigo).

Vzájemné soupeření vedlo k několikanásobným změnám příslušnosti některých území (např. ostrov Guadeloupe měnil majitele šestkrát), koloniální rozdělení Karibiku se stabilizovalo až na konci 18. století. Španělsku se podařilo udržet největší ostrovy (Kubu, Portoriko, část Haiti), zbylá území získala Francie, Británie, Nizozemsko

a zprostředkovaně i USA. O kolonializaci se pokoušely i další evropské země, své osady ale nedokázaly dlouhodobě udržet (např. dánské Panenské ostrovy byly prodány v roce 1917 USA, švédský Svatý Bartoloměj v roce 1878 Francii).

7.4. Důsledky kolonialismu

Kolonialismus dopadl nejtěživěji na původní obyvatelstvo Ameriky. Existující mocenské, kulturní i společenské struktury byly vážně narušeny a ve většině oblastí došlo k rychlému **demografickému kolapsu**. Jeho hloubku a průběh můžeme jen tušit, protože chybí hodnověrné údaje o počtu obyvatel před příchodem Evropanů. Střízlivé odhady uvádějí nejrychlejší úbytek domorodců v prvních 50 letech evropské přítomnosti (zhruba do roku 1570), během kterých se jejich počet redukoval ve Střední Americe na desetinu (z 25 mil. na 2,5 mil.) a v Andách na osminu (z 12 na 1,5 mil.) původního stavu. Nejmarkantnější byl tento proces na Antilách, které o původní obyvatelstvo přišly prakticky úplně. Mírnějším tempem klesal počet Indiánů i v následujících desetiletích. Postupně růst začal až v 19. století, během kterého se ale většina latinskoamerických států snažila – s různými úspěchy – Indiány asimilovat. Demografický kolaps bývá vysvětlován souhrou několika příčin, aniž bychom byli schopni kvantifikovat jejich váhu. Někteří autoři zdůrazňují dopad přímé genocidy a nucených prací domorodců na plantážích a v dolech, jiní kulturní šok (hromadné sebevraždy, prudký pokles porodnosti) či vliv snížení příjmu potravy (zavádění dosud neznámých feudálních vztahů). Přestože tyto příčiny nebyly zanedbatelné, rozhodujícím faktorem se pravděpodobně stalo neúmyslné zavlečení evropských nemocí. Proces vzájemné výměny evropských (mor, tyfus, malárie) a amerických chorob (např. syfilis) bývá někdy označován jako mikrobiologické sjednocení světa.

Ohlas genocidy Indiánů v Evropě

Demografický kolaps nezůstal bez povšimnutí v Evropě včetně českých zemí. V naléhavé replice Rozumu, která tvoří součást dialogu s Truchlivým (Truchlivý, 1623), napsal Jan Amos Komenský: *Španielové před sta lety jak v Novém světě hospodařili ví se: že rozličnými smrtmi nebohé nezbrojné Amerikány ne jako hovada, než jako housenky brániti se nemohoucí hubili. Napsal Bartholomeus de las Casas, arcibiskup jejich, že nevěří, aby starý tento náš svět tak mnoho lidí měl, jak jich tam v krátkých letech postříleno, mečem zbito v vodách stopeno, ohněm popáleno etc. Hrůza mne podjímá, když na to pomyslím.*

Uvedený text je příkladem tzv. **černé legendy**, tj. představy, že hlavní příčinou demografického kolapsu bylo přímé vyvražďování Indiánů. Toto vysvětlení ale neodpovídá reálné situaci, zejména faktu, že procentuálně nejvyšší byl úbytek v oblastech Aztécké a Incké říše (přestože v nich byla intenzita bojů nejvyšší). Černou legendu šířili zejména evropští soupeři Španělska, kteří se snažili zdůraznit vlastní humánní zacházení s domorodci (např. Angličané).

Obyvatelstvo bylo kolonizací obohaceno o nové složky – evropské kolonisty i osoby dovezené na otrocké nebo námezdní práce z Afriky a později i z Asie. V řadě oblastí původní obyvatelstvo zcela vymizelo (Kuba, Haiti, Uruguay) nebo se smísilo s přistěhovalci. Vznik početných komunit míšenců byl primárním důsledkem faktu, že v prvních vlnách kolonistů z Portugalska a Španělska výrazně převažovali muži, nelze z něj však vyvozovat harmonické nebo dokonce rovnoprávné mezirasové vztahy v koloniálním období.

Koloniální společnosti byly rozděleny řadou sociálních a etnických přehrad. Většinové obyvatelstvo – Indiáni a černoši – bylo chudé a bezprávné. Plná občanská práva měli pouze Evropané, i ti ale byli rozděleni na ekonomicky silné kreoly (potomci evropských kolonistů narození už v Latinské Americe) a správní a úřednickou vrstvu, která byla vysílána zásadně z mateřských zemí.

Koloniální systém Španělska a Portugalska výrazně brzdil rozvoj jejich držav. Z ekonomického hlediska byla kolonie pouze zdrojem drahých kovů a produktů plantážního hospodářství a metropole bránily rozvoji moderních průmyslových výrob, aby si udržely monopol na dovoz hotové produkce. Výrazně byl také regulován zahraniční obchod, např. do roku 1770 směly španělské kolonie obchodovat pouze s Madridem. Dopravu zboží z Latinské Ameriky a zpět zabezpečovaly speciální ozbrojené transporty z jediného španělského přístavu (původně ze Sevilly, po r. 1680, když naplaveniny zanesly ústí Guadalquiviru, z Cádiz).

7.5. Dekolonizace

Osamostatnění USA i francouzská revoluce podnítily rozvoj osvobozenického hnutí – indiánů (zvláště v Mexiku) proti Španělům i kreolským statkářům, ale především kreolů za upevnění vlastní moci. Boj za nezávislost podporovaly Británie i USA, aby zbavily Španělsko kolonií. Jako první dosáhla – po bojích – v roce 1804 samostatnosti francouzská kolonie Haiti, v západní polovině Hispanioly, u níž (1492) přistál Kolumbus (dnes nejchudší stát kontinentu). Napoleonův vpád na Iberský poloostrov (1808) otevřel možnosti osamostatnění i pro španělské kolonie.

Latinskoamerické národně osvobozenické hnutí (1810–26) vedlo k likvidaci koloniálního režimu ve všech španělských državách kromě Kuby a Portorika. Během války za nezávislost vznikly Spojené státy mexické (1821–24), Spojené středoamerické provincie (1823), Velká Kolumbie (1819), Peru (1821), Chile (1818), Bolívie (1825), Paraguay (1811). V r. 1816 vyhlásily nezávislost Spojené provincie La Platy, jež se postupně rozpadly. Roku 1826 vznikla Federativní republika Argentina, r. 1828 Uruguay. V období delimitace došlo k válce mezi Peru a Velkou Kolumbií, která se rovněž rozpadla. Vznikly (1830) Venezuela, Ekvádor a Nová Granada (od r. 1886 Kolumbie). Peruánsko-bolivijská konfederace, vytvořená roku 1836, se o tři léta později rozdělila. Občanská válka, vyvolaná zemědělskou oligarchií Guatemaly, vedla k rozpadu (1838–39) federace Spojených středoamerických provincií. Na jejím území vzniká Guatemala (1839), Nikaragua (1838), Kostarika (1838), Salvador (1841) a Honduras (1838). Osamostatňuje se i Dominikánská republika (1844).

Celkem vzniklo před rokem 1850 na území španělské Ameriky 16 států, vesměs chudých a zaostalých. Indiáni a černoši se politického života prakticky neúčastnili, nevolnictví zůstalo. Diktatury vojáků a statkářů – zbavených španělské kontroly – se „kryly“ republikánskými institucemi. Vládnoucí junty se velmi často střídaly. Politická labilita usnadňovala příliv zahraničního kapitálu. Británie, jež podporovala boj za nezávislost, se stala hlavním věřitelem Latinské Ameriky. Fakticky v ní vládla – až do nástupu USA.

Koloniální status Brazílie byl formálně zrušen v roce 1815. Stala se součástí spojeného království Portugalska, Brazílie a Algarve (= jižní Portugalsko). V roce 1822

byla Brazílie vyhlášena nezávislým císařstvím (jemuž vládl syn portugalského krále), od r. 1889 je federativní republikou.

Oficiální rok vyhlášení nezávislosti latinskoamerických států

Antigua a Barbuda	1981	Guatemala	1821	Panama	1903
Argentina	1816	Guyana	1966	Paraguay	1811
Bahamy	1973	Haiti	1804	Peru	1821
Barbados	1966	Honduras	1821	Salvador	1821
Belize	1981	Chile	1810	Surinam	1975
Bolívie	1825	Jamajka	1962	Sv. Lucie	1979
Brazílie	1822	Kolumbie	1810	Sv. Kryštof	1983
Dominika	1978	Kostarika	1821	Sv. Vincenc	1979
Dominikánská rep.	1844	Kuba	1902	Trinidad a Tobago	1962
Ekvádor	1809	Mexiko	1810	Uruguay	1825
Grenada	1974	Nikaragua	1821	Venezuela	1811

Poznámka: jedná se o „slavený“ rok získání nezávislosti, v některých případech neodpovídá získání nezávislosti de facto (viz předchozí text)

Kuba je samostatná od roku 1902. Španělské Portoriko obsadily v r. 1898 Spojené státy, od r. 1952 má status volně přidruženého státu USA. Panama vznikla v roce 1903 odtržením od Kolumbie, inspirovaným Spojenými státy a jejich zájmem o budoucí Panamský průplav. Panamské průplavní pásmo bylo v období let 1903–79 vyňato z panamské svrchovanosti a podřízeno USA.

Ostatní samostatné státy Latinské Ameriky vznikly až po druhé světové válce (Guyana 1966, Bahamy 1973, Surinam 1975, Belize 1981, na Antilách: Jamajka, Trinidad a Tobago 1962, Barbados 1966, Grenada 1974, Dominika 1978, Svatá Lucie, Svatý Vincenc 1979, Antigua a Barbuda 1981, Svatý Kryštof 1983).